

Vahakn N. Dadrian: Osmanlı Türkiyesinde Ermeniler

Posted on 29/03/2015

Ermenilerin kökeni Ermenistan, 2700 yıllık tarihiyle kültürel, siyasal ve coğrafik bir varlık olarak Fırat Irmağının doğusunda yer alır. Kuzeybatıda Çoruh Irmağı, kuzeyde Kura Irmağı, doğu ve güneydoğuda Aras Irmağı ve Urmiye Gölü ve güneyde de Dicle Vadisi ile çevrelenir. Ermenilerden ilkin İ.Ö. 550'de Yunanlı tarihçi Miletli Hecateus tarafından söz edilmiştir. Yaklaşık otuz yıl sonra, Pers Kralı I. Darius'un yazıtında Ermenilerin ülkesi Armina'dan söz edilir. İncil'de, Jeremiah'ın Kitabı'nda (bab 51, ayet 27) da, tahminen İ.Ö.594 yılına işaret eden 'Ararat Krallığı'na ilişkin bir referans vardır. Ayrıca, 'Tarihin Babası' Yunanlı tarihçi Herodotus'a (İ.Ö. 5nci yüzyıl) göre, Hint-Avrupa halkı olan Ermeniler, koloni oluşturdukları ve Hint-Avrupa dili konuşan Frigyalılarla birlikte Balkan yarımadasından Küçük Asya'ya (şimdiki Türkiye) göçtüler. Daha sonra onlardan ayrılmalarını takiben bu göçmen kolonisi zaman içinde yerli halklarla ve başta Hayasa-Azzi'ninki olmak üzere çeşitli gruplarla kaynaştı. Ayrıca, Assyria'nın tarihsel kayıtlarında, Ermeni yaylasından, İ.Ö. 8'nci yüzyıl sonlarına doğru ilk Ermeni göçmen kolonisinin tarihsel düzlemde Urartu olarak bilinen bölgenin egemen halkına evrildiği Nairi Ülkesi olarak söz edilir.

Ermeni Halkının Sosyo-Kültürel Evrimi

Bugünün Türkiye'sinde, Ararat (Ağrı) Dağı ve Van Gölü'nün çevrelediği bölge Ermeni ulusunun doğuş ve oluşumuna tanıklık eden coğrafyadır. Bu Hıristiyan öncesi çağın birbirini takip eden yüzyılları boyunca, Ermenistan görkemli bir kraliyet gücü olarak ortaya çıktı. İ.Ö. 190 Kral Artashes döneminde krallık Fırat'tan neredeyse Hazar Denizi'ne, Kafkasya'dan Toros Dağları'na kadar genişledi. Bu gücün doruğuna erişmesi, bir dizi muzaffer savaşın

ardından büyük bir Ermeni imparatorluğu yaratmış Büyük Tigran'ın (İ.Ö. 95-56) devrine denk düşer. Tigran, İ.Ö. 70 yılında, Hazar Denizi'nden Akdeniz'e, Kafkasya'dan Filistin'e kadar uzanarak Kralların Kralı unvanını aldı.

Ermeni İmparatorluğunun gerilemesi Hıristiyanlığın doğuşuyla eşzamanlıdır. Hıristiyanlığın, tarihteki ilk Hıristiyan devleti olarak 4ncü yüzyılın ilk iki on yılında Ermenistan'da ortaya çıkışı Ermeni ulusunun oluşumu açısından gelecek yüzyıllarda belirleyici bir andı. Ermeni Kilisesi doğal akış içinde Ermeni ulusal yaşamının en önemli kurumu olarak biçimlendi. Kurucuları ve liderleri Ermeni dinsel edebiyatı, Ermeni tarihbilimi, dilbilim üzerinde silinmez etkilerini bıraktılar ve genelde eğitim ve öğretime ilişkin farklı bir ethos yeşermesine yardımcı oldular. Bu inisiyatifin başlıca destekçileri, Kilisenin Yüce Patriği St. Sahag ve onun teşviki ve başkalarının yardımı ile, Ermeni alfabesini yaratan bilgin rahip St. Mesrop'tu. Bu çaba giderek sonuç verdi. İ.S. 414'de, kültürel bir kilometre taşı yaratıldı: İncil Ermenice'ye çevrildi. Hıristiyanlığa giriş, sonraki hemen hemen kırk yıl boyunca tehlikeli biçimde sınıandı. 451 yılındaki çığır açan Avarair Muharebesinde Ermeniler, Pers Kralı III. Yazdgard'ın pagan taleplerine başarıyla direnirken, Hıristiyan inançlarını da korumak uğruna dövüşüp öldüler. Sonuçta Hıristiyan inançları yerine güneşe ve ateşe tapınmayı kararlı biçimde reddettiler.

Ezelden bu yana süren Müslüman saldırılarından dolayı Ermenilerin Hıristiyan kimliği ve ona dirençle bağlı kalmaları bitmek bilmez ulusal felaketler zincirine yol açtı. Ermenilerin yazgısının tarihsel gelişiminde, trajedi, acı ve sayısal anlamda aşınım doludur. Bu saldırılar, 7nci yüzyılda Abbasi Halifeliğinin Arap hükümdarlarının ve 11nci ve 12nci yüzyıllarda Orta Asya'dan gelen göçebe Türk oymağı Selçuklu hükümdarlarının, 13ncü yüzyılda, o yüzyılın sonunda İslamiyet'i kabul eden Cengiz Han'ın Moğollarının ve nihayet esas aşiret liderinin oğlu ve halefi Osman'ın liderliği altında giderek büyüyecek ve neredeyse beş yüzyıl hüküm sürecek Osmanlı hükümdarlığını kuran Türk aşiretlerinin saldırılarını kapsıyordu.

Osmanlı Teokrasisi

Bu yeni Osmanlı hükümdarlığının sürekli genişlemesi ve zaman içinde Osmanlı İmparatorluğuna dönüşümü, ata toprakları ve önemli nüfus merkezleri böylece o İmparatorluğunun topraklarına katılan Ermeni halkı için kaçınılmaz sonuçlar doğurdu. Bu bağlamda Osmanlı Ermenilerinin yazgısına damgasını vuran faktör o imparatorluğun şiddetli teokratik yapısıydı. İmparatorluğun çok ırklı ve çok dinli karakteri, egemen Osmanlı-Türk unsurunu İmparatorluğu yönetmek için İslam Şeriatının inanç ve dogmalarına güvenmeye itti. Osmanlı sosyo-politik sistemi 'milleti hakime' ve 'milleti mahkeme' biçiminde iki tezat varlıkla ikiye bölünmüştü. Bu ikiliğin altında yatan ilke, müminlerin, yani Müslümanların üstünlüğünü ilan eden ve buna göre alt statüyü 'kafir' ve dolayısıyla 'aşağı' gayrimüslimler olarak niteleyen bir dindi. Bu İslamî dogmanın bir doktrin olarak kurumsallaştırılması, gayrimüslimlere karşı önyargı, ayırım ve dışlama pratiğinde buldu ifadesini. Fakat Orta Asya'da üstün gayrimüslim azınlık olan Ermenilere yapısal anlamda yüklenen en zayıf düşürücü sorumluluk, onlara silah taşıma hakkının kategorik biçimde verilmemesiydi. Bu yasak özellikle 1876 İstanbul Konferansıyla güçlendirildi. Avrupa'nın altı Büyük Devletinin temsilcileri Padişaha, diğer talepler arasında İmparatorluğun Hıristiyan tebaalarına silah taşıma hakkı verilmesi konusunda baskı yaptılar. Fakat Ulemaya danıştıktan sonra Şeyhülislam böyle bir hakkın İslam Şeriatının ihlali olacağına ilişkin bir fetva çıkarttı.

Özellikle İmparatorluğun içlerindeki uzak vilayetlerde, tepeden tırnağa silahlı Türk, Kürt ve diğer Müslüman feodallerle dolu bir çevrede, savunmasız Ermeniler, bu teokratik emre istinaden son derece zayıf bir statü düzeyine indirgendiler; gerçekte, cinayet, ırza tecavüz, aşırı vergilendirme, yağma, el koyma ve adam kaçırma dahil olmak üzere her türlü yolsuzluğu davet edecek 'hakça mücadele'ye zorlandılar. Osmanlı İmparatorluğunun vilayet yönetim sistemine özgü bu şartlar yalnızca sürüp gitmekle kalmadı, Sultan Abdülhamit'in döneminde geleceğin Türk-Ermeni siyasi ihtilafına evrildi.

Abdülhamit'in Baskıcı Hükümdarlığı ve Ardından Gelen 1894-1896 'Ermeni Katliamları'

Türk-Ermeni ihtilafı, bir yanda İmparatorluğun Türk-Müslüman hükümdarları ile diğer yanda İmparatorluğun çeşitli Hıristiyan halkları arasındaki giderek gelişen, daha büyük ihtilafın ayrılmaz bir parçasıydı. Osmanlı İmparatorluğunun, bu hükümdarların askeri ve emperyal tutumlarıyla güçlenen teokratik ilkeleri, bu tebaa halkları yönetebilecek bir rejim üretmeye hizmet ediyordu. Kötü muamele ve beceriksizlikle birleşen kötü yönetim bu halkların durumunu giderek ağırlaştırdı. Avrupalı Güçlerin, özellikle Rusya, Britanya ve Fransa'nın müdahaleci tepkileri sorunu yalnızca kötüleştirmekle kalmayıp, süreç içinde bu tebaa halkların Osmanlı boyunduruğundan kurtulma çabalarını artırdı. Ancak özgür kalma konusundaki başarıları, Balkan halklarından farklı olarak, bağımsızlık aramayan, daha çok idari reformlar yoluyla yerel otonomi isteyen, o güne kadar uysallıklarını koruyan Ermenileri de etkiledi. Ermenilerin asıl kaygıları, tam güvenliklerini teminat altına alan kapsamlı bir reform şemasıyla, yukarıda tanımlanan bitmek bilmez yolsuzluklara karşı korunmaktı. 1877-78 Türk-Rus savaşındaki Rus askeri zaferini takip eden 1877 Berlin Barış Antlaşmasınının 61. Maddesinin özel hükmü bu reformları şart koşmuş; böylece Avrupalı Güçlerin gönülsüzce imzalamak zorunda kalan Sultan Abdülhamit'le kararlaştırdıkları 1895 Ermeni Reform şemasını yaşama geçirmişti.

Ermeni Reformlarından kaçmak için fırsat kollayan Abdülhamit, Berlin Barış Antlaşmasını imzalamasını takip eden yıllarda zaten bir dizi katliama girişmeye başlamıştı. Alman sefiri Prens von Radolin'e, 'haksız Ermeni baskılarına boyun eğmek ve bu kadar şümüllü Muhtariyet Reformlarının kabulüne cevaz vermektense ölmeyi tercih ederim' diyerek yemin etmişti. (Die Grosse Politik, cilt 9, bel. No.2184.) Ermeni Reformlarıyla ilgilenmekle görevlendirilen mebuslarına rehber niteliğinde hazırladığı iki ayrı Muhtıradan, bu reformların izlenmesinin altında yatan gizli nedenlerden kuşku duyduğundan, uyanıklılığını dışa vuruyordu. Bu muhtıralardan birinde, bu reformları Ermenileri bağımsızlık peşine düşecek kadar güçlendirecek ve dolayısıyla Osmanlı hükümdarlığından ayrılmalarına neden olacak

bir aygıt olarak niteliyordu. Diğerindeyse, bu reformların eninde sonunda Ermenilerin Müslümanlara egemenlik kurmaya ve doğu Türkiye’de bir Ermeni prensliği kurmaya yol açacağından korktuğunu ifade ediyordu.

Abdülhamit daha sonra, çevresindekilere ‘muhtelif bahanelerle [Avrupalıları] oyalamak’ biçiminde ifadesini bulan standart politikasını yaşama geçirme talimatı verdi. Kısacası, Osmanlı Hükümeti, Ermeni Reformları konusunda resmen sözlü ve yazılı talimatlar çıkartacak, ancak padişahın arzularının tersine inanılır bahaneler sunarak yan çizecekti. (Abdülhamit Han ve Muhtıraları, s.170, 237.) Abdülhamit Büyük Güçler tarafından savunulan reformların gelişmesini engellemek için çok yönlü bir kampanya başlattı. Daha önce Osmanlı Meclisini tatil ederek, icra gücünü tamamen Saraya devretti. Böylece, kısa süre içinde istibdat rejimine dönüşmek üzere zincirlerinden kurtulmuş otokrasiye giden yolda, anayasal monarşiye yönelik kısıtlamalar ortadan kalktı. Hükümet etme görevini üstlenen işlevsel Bakanlar Kurulu yerine, çevresini pervasız saray danışmanları sarmış despot bir hükümdar, resmen benimsenmiş terör yoluyla yeni bir Ermeni karşıtı zulüm aşamasını gerektiren yeni bir Ermeni siyaseti planlamaya ve uygulamaya başladı. Buna göre, tasarı halindeki Ermeni Reformlarını temel alan ihtilafı derinleştirme beklentisiyle, 1891’de Abdülhamit Kürt aşiretlerinden süvari (Hamidiye) alaylarını oluşturdu. 1899 itibarıyla bu alayların sayısı otuz üçten altmış üçe çıktı. Bu yarı resmi alaylara rütbelere, üniformalar, alay rozetleri ve Martini tüfekleri ve bütün bunlarla birlikte vilayetlerdeki silahsız ve zayıf Ermeni halkına yönelik zulüm düzeyini artırma izni verildi. 1894-6 döneminde süregelen katliamlar boyunca bu alaylar ölüm ve imha makineleri olarak anahtar bir rol oynayacaktır.

Bu anlayışa paralel olarak, Abdülhamit yeniden bölgesel sınırlar oluşturmayı veya konuşma dilinde yeni ayarlamalar yapmayı kapsayan kapsamlı bir program başlattı. Ermeni çoğunluğu bir Ermeni azınlığa dönüşecek biçimde, başta tarihi Ermenistan’ın kalbi Van-Muş-Bitlis üçgeni olmak üzere, doğu Türkiye’deki birkaç vilayetin Ermeni sakinlerinin oranlarını değiştirerek Ermeni reformlarının temeli zayıflatıldı. Ermeni reformları şemasına duyulan ihtiyaç etkisiz kılınmış oldu. vilayetlerdeki Ermenilerin kötü durumu ciddileşmeye

devam etti. Bu kötü gidişatın ağırlaşması ve Osmanlı makamlarının bunu sürdürme niyeti Fransa'nın Türkiye'deki kıdemli elçisi Paul Cambon tarafından ikna edici biçimde resmedilmektedir. Cambon, 1894-6 katliamlarının arifesinde, 'yüksek rütbeli bir Türk zabitanın bana söylediğine göre,' 'Ermeni Meselesi diye bir şey yok, lakin biz yaratacağız' dediğini aktararak Paris'e rapor göndermiştir. Cambon açıklamalarına şöyle devam ediyordu:

'1881'e kadar, Ermeni istiklali fikri mevcut değildi. İnsanlar, Osmanlı hanedanlığında normal bir idare hayaliyle, sadece reform istiyordu. Reformlar gerçekleştirilmedi. Resmi memurların rüşvet almaları skandallar yarattı. İmparatorluğun bir ucundan diğerine, memurlar irtikaba bulaştı, adalet inkar edilmeye başlandı ve hayat emniyeti yok oldu. Bütün bunlar Ermenilerin memnuniyetsizliğini tahrik etmeye yetmezmiş gibi, Türkler bunu şiddetlendirmekten memnundu. Ermenistan'da tam bir terör, tevkif, cinayet, ırza tecavüz rejiminin idamesi, Türkiye'nin müdafaasız bir halka zarar veren hadiselerin hızlanmasından zevk aldığını gösteriyor.' (Documents Diplomatiques Français, cilt 11, bel. No.50.)

Bu arkaplanda Ermeni reform hareketi hızını yitirdi ve bunun yerine Osmanlı vilayet otoritelerinin yanı sıra merkezi otoritelerle çatışma alanına giren Ermeni ihtilalcilerinin eylemleri arttı. Balkan ulusal hareketlerinden farklı olarak, bu ihtilalciler, ateşli umutlarının tersine, altı Avrupalı Devletin herhangi birinden hiçbir destek görmediler, böylece Osmanlı Ermenilerinin konumları gereği zayıflıkları artarak büyüdü. Bu durumun avantajlarından yararlanan ve bu Devletlerin adet yerini bulsun diye yaptıkları uyarıları küstahça karşılama bile umursamayan Abdülhamit, Ağustos 1894'den Eylül 1896'ya kadar süren ve ileri sürüldüğüne göre 250-300,000 doğrudan ve dolaylı kurban verilmesiyle sonuçlanan katliamlara başvurarak, kitlesel ve gelişigüzel bir ölçekte Ermenileri cezalandırmaya girişti. Ve, bu Büyük Güçlere tepeden bakarcasına, bu katliamlardan ikisi Osmanlı başkenti İstanbul'da güpegündüz ve Büyük Güçlerin resmi temsilcilerinin gözü önünde gerçekleştirildi.

Ermeni katliamlarının sonucu

Bu katliamlar birkaç yönden önem taşır. Birincisi, bu katliamlar kurbanların ölümüne dövülmesine yardımcı olması için bir demir parçası takılmış özel coplarla işlenmiştir. Tanınmış bir Türk kaynağına göre, Abdülhamit, katliamlardan hemen sonra büyük bir zevk içinde Avrupalı diplomatlara bu copların saklandığı depoları gezdirmiştir. Bir başka katliam yöntemi de, evlerde, özellikle kiliselerde boğazlamaktır. Örneğin, Urfa'nın büyük katedralinde, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 3,000 Ermeni Aralık 1895'de diri diri yakıldı. Bu mezalimlere, Cuma namazlarında Mollaların verdikleri vaazlarla tahrik edilen insanların kitlesel katılımı söz konusuydu. Buna ek olarak, bazı kent ve kasabalarda suçlular hapishanelerden katliam göreviyle tahliye edildiler. Madden terkedilmişlik daha az önemliydi.

Katliamların ardından bölgeyi inceleyen Alman araştırmacı Dr. Johannes Lepsius'a göre, 2,500 kasaba ve köy enkaza dönüşmüş, 645 kilise ve manastır tahrip edilmiş ve 328 kilise camie dönüştürülmüştür. 508 kilise ve manastır tamamen yağmalanmıştır. Dahası, 559 köyden canını kurtarmayı başaran yüzlerce aile zorla İslamlaştırılmıştı; buna Harput ve Erzurum vilayetlerinden 15,000 Ermeni de dahildi. Belki de bu katliamlar döneminin en ciddi özelliği, hemen tüm faillerin kovuşturmayla uğramamaları ve cezalandırılmamalarıdır. Burada sözü edilen geniş ölçekli kitlesel cinayetin beraberindeki cezai masuniyetin en önemli yönü, ardından gelen 1909 Adana katliamıyla ve nihayetinde I. Dünya Savaşı Ermeni Soykırımıyla olan kaçınılmaz bağlantısıdır.

Jön Türk Rejiminin Gelişi ve 1909, İki Aşamalı Adana Katliamı

Abdülhamit dönemi katliamlarının kapsamı ve yoğunluğu, hükümdarın kanlı istibdadının uygulanması için yerel ve uluslararası düzlemde imkan veren geniş bir alan bırakıldığını göstermiştir. Fakat bu istibdadın dokunaçları Hıristiyan Ermenilerin ötesine, -katliamlar

biçiminde olmasa da, çok çeşitli bireysel eziyet yöntemleri aracılığıyla- Müslüman cemaatlerine dek ulaşıyordu. Bunun sonucunda, Ermeni ihtilalcilerinden seçilmiş bir grup, özellikle Taşnaklar, 'Kızıl Sultan'ı devirmeye çalışan Jön Türk ihtilalcilerine el uzattılar. Birarada gerçekleştirilen toplu gösteriler ve yeni bir Müslüman-Hıristiyan birlik ve dayanışması dönemini müjdeleyen yaklaşımlarla, yeni bir rejime geçildi. Padişahın başlangıçta, yalnızca kendi çıkarı gereği bir yıl içinde askıya almak üzere benimsemiş olduğu 1876 Teşkilatı Esasiye Kanunu yeniden yaşama geçirilerek, monarşinin anayasal modeli onarıldı. Fakat Ermenilere yönelik yeni bir katliama yol açan bazı olayların gelişimi, bu Müslüman-Hıristiyan birliğinin oluşmasının ne denli zayıf bir ihtimal olduğunun ve yeni Anayasa'nın getirdiği garantilerin zayıflığının altını çiziyordu.

Yeni Jön Türk Rejimi, İttihad ve Terakki Cemiyeti, kısaca İTC'nin kurucuları tarafından savunulan laik ve eşitlikçi düşüncelerden mutsuz olan köktendinci İslamcılar ve şeriat savunucuları, kısa sürede bastırılan bir ayaklanma yarattılar. Ancak aynı anda Adana kentinde ve çevresinde, yaklaşık 25.000 Ermeni'nin kurban düştüğü ve tarihsel düzlemde 1909 Adana katliamı olarak bilinen önemli bir yangın başladı. I. Dünya Savaşı soykırımını da dahil olmak üzere, acımasızlığı Ermenilere karşı yürütülen tüm diğer kitlesel cinayetleri kat be kat aşan bu kan banyosunun patlak vermesiyle ilgili bazı faktörler söz konusudur. Bu faktörler arasında en başta geleni, bazı İslam liderleriyle ve monarşiyle anılan yerel askeri zabitlerle birlikte kan banyosunun gelişimine isteyerek katkıda bulunan, kısmen etkisini yitirmiş hükümdardan soğumuş adamların sayısının çokluğuydu. Bir başka faktör de, yakınlardaki Zeytin Dağında bulunan savaşkan Ermeni dağcılarının saldırganlığıyla 1894-1896 katliamlarının faillerinin hisşından kurtulmuş bölge Ermenilerinin zenginliği idi.

Bu zenginlik, faillerin açgözlülüğü açısından bir mıknatıs işlevi görüyordu. Aynı derecede önemli bir faktör de, bazı Ermeni cemaat liderlerinin saldırgan milliyetçiliği idi. Özgürlük sözcüğünün büyüyle sarhoş olmuş bu Ermeniler kendilerini yüzyıllardır süren Osmanlı-Türk boyunduruğundan kurtulmuş hissedip, böylece eski Müslüman derebeylerine meydan okuyarak cüretkar milliyetçilik heveslerini açığa vurdular. Ancak, en önemli faktör, İttihad

ve Terakki Fırkasının, gelecekteki Ermeni Soykırımının mimarlarından biri olan Dr. Mehmet Nazım'ın başını çektiği Selanik şubesi liderlerince desteklenen gizli, kışkırtıcı rolüydü. Bu liderler, iki aşamalı Adana katliamında yerel İTF üyelerini ve işbirlikçilerini şifreli mesajlarla yönetmişlerdi. (1/14 Nisan-14/27 Nisan 1909).

Katliamlar sonrasında gerçekleştirilen iki resmi tahkikat, katliamın önceden tasarlanmış ve organize edildiğini gösteriyordu. Ermeni kökenli İTF mebusu (Hagop Babikyan) tarafından gerçekleştirilen tahkikat, baş suçlunun İTF olduğuna işaret ediyordu. Babikyan, konunun tahkik edilmesi için bir Türk mebusu (Yusuf Kemal) ile birlikte Osmanlı Meclisi tarafından atanmıştı. Diğer tahkikatın sonuçları Osmanlı Meclisi Mebusanında yapılan bir gensoru sırasında Sadrazam Hilmi Paşa tarafından açıklandı. Bu açıklamada 'ani bir saldırıyla Ermenileri katle ve talana ikna edilen rezil mücrimler'den söz ediliyordu. Yine de esas örgütleyiciler çok ufak cezalar aldı, olaylardan sağ kurtulan kurbanlar açınsındansa memnu hakların iadesi veya tazmin söz konusu olmadı. Ağır bir cezadan muaf tutulan kitlesel cinayet açınsından bir teminat niteliği sayılan kurban halkın zayıflığı bir kez daha kanıtlanmış oldu.

Beklenen Soykırımın Başlangıcı

Abdülhamit ve Jön Türk rejimlerini birbirine bağlayan Ermeni katliamları döneminin bütünlüğü içinde, merkezden yönetilen bir organizasyon modeli yatmaktadır. İlkinin merkezinde bir saray danışmanlar kurulu yer alırken, ikincisinde İTF'nin üst düzeylerinde büyük etkisi olan komplocu bir hizip rol oynamıştır. Her iki olayda da örgütleyiciler devletin anahtar aygıtlarının kontrolünü ele almayı başarmışlardır. Osmanlı İmparatorluğunun Ermeni nüfusunun durumunun giderek kötüleşmesi ve mevcut Türk-Ermeni ihtilafının ağırlaşması, bu İTF rejiminin benimsemiş olduğu yeni bir Türk milliyetçiliği politikasının doğuşuyla eşzamanlıdır. Bu politika paralelinde, İTF bir dizi adım attı. Tabanı genişletmek ve yeni kaynaklar yaratmak üzere, İTF'nin patronu ve sık sık Dahiliye Nazırı Mehmet Talat,

imparatorluğun her köşesinde yeni hücreler ve kulüpler yarattı. Buna ek olarak, çoğu İTF'na aktif parti üyeleri olarak katılan çok sayıda subayı görevlendirerek önemli güç elde etti. Bu arada, İTF'nın Merkezi Umumisi çok önemli bir yapısal değişikliğe gitti. Üye sayısını yediden on ikiye çıkartan fırka liderleri üç adama, çok etnikli Osmanlıcılığın yerini ayrımcı Türkçülüğe bırakarak İmparatorluğun Müslüman olmayan unsurlardan temizleneceği yeni bir uyruklar politikasını kararlılıkla yürütme imkanı verdiler. Daha da önemlisi, bu üç adam, Dr. Behaeddin Şakir ve Dr. Mehmet Nazım ve fırka ideologu Ziya Gökalp, birkaç yıl içinde, yani I. Dünya Savaşı süresince, Ermeni Soykırımının baş mimarları olduklarını kanıtlayacaklardı.

Hıristiyan tebaalarla olan ihtilafın giderek savaşa evrildiği Balkan yarımadasında yeni bir kriz doruğa tırmandı. Osmanlı yöneticilerinin 1912 yazında Makedonya'da işledikleri korkunç katliama tepki gösteren eski Osmanlı tebaaları Rumlar, Sırpalar ve Bulgarlar Makedonya'daki kendi ihtilaflarını bir kenara koyarak, müştereken savaş ilan ettiler. Birkaç hafta içinde Osmanlı orduları tamamen yenilgiye uğratıldı ve Balkanlardaki Osmanlı egemenliği sona erdi ve on binlerce Müslüman mülteci kaçmak ve İstanbul'un her köşesinde sığınacak yer aramak zorunda kaldı. Bütün bu nahoş olaylar çerçevesinde, Ermeni cemaatinin çeşitli önderlik grupları küllenmekte olan Ermeni Reformu konusunu bir kez daha canlandırmaya karar verdi. Avrupa başkentlerine, Büyük Devletleri, yeni bir reform şemasını kabul etmesi için Türkiye'ye baskı yapmaya seferber etmeleri ricasıyla heyetler gönderildi. Çetin ve yorucu görüşmeleri takiben, İTF liderliği 8 Şubat 1914'de, ilk kez Avrupa'nın gözetim ve denetimini şart koşan yeni bir Reform Mutabakatı imzalamak zorunda kaldı.

'Dahili düşman'

23 Ocak 1913'de ikinci bir darbeyle Osmanlı Devletinin tüm kontrolünü eline geçiren İTF liderleri, neredeyse tüm muhalif grupları tasfiye etmelerinin ardından hiç zaman

kaybetmeden imparatorluğun monolitik diktatörleri oldular; ve geniş yetkilerle donanarak, Ermeniler baş hedef olacak biçimde imparatorluğu zorla Türkleştirme planlarını uygulamaya soktular. İTF kendilerini bu göreve hazırlayıp, sonunda I. Dünya Savaşının patlak vermesine varan uygun bir fırsat beklemeye koyuldu.

Soykırım suçunun büyüklüğü bu suçun koşullarının önemini vurgular. Bu bağlamda savaş, oportünizmin ve kendini beğenmişliğin failleri harekete geçirecek ve hatta cesaretlendirecek biçimde bir araya geldiği eşsiz bir ortam sunar. Oportünizmin kaynağı hedefteki kurban grubun zayıflığı iken, savaşın sonuna doğru kendini gösteren yenilgi, failler tarafından hemen hemen her zaman 'dahili düşman' olarak nitelenen bir gruba karşı gaddarca önlemlere başvurmanın mantığı olarak kullanılır. Bu, I. Dünya Savaşı Ermeni Soykırımını biçimlendiren genel çerçevedir.

Osmanlı ordularının, Sarıkamış ve Dilman'dakiler dahil olmak üzere, 1915 kış ve baharında karşılaştığı birkaç büyük askeri yenilgi, düşman Rus Kafkas Ordusuna katılan Ermeni gönüllü birliklerinin askeri rolüne bağlandı, ki üç birlik kısmen eski Osmanlı vatandaşı olan askerlerden oluşuyordu. Ermenilerin, vilayetin Ermeni nüfusuna karşı beklenen katliama direnmek üzere dağa çıktıkları 1915 Nisanındaki Van isyanı da Ermenileri 'dahili düşman' olarak niteleme konusunda ihtiyaç duyulan silahı sağladı.

Soykırımıma başvurma

Herhangi bir başka büyük suçtan farklı olarak, soykırım, eğer bir devlet örgütü tarafından girişilmişse, yalnızca asgari düzeyde başarılı olmak için değil, niyet ve sonucu gizlemek veya kamufle etmek için de ayrıntılı hazırlıklar gerektirir. I. Dünya Savaşı sonrasındaki divanı harbi örfiler sırasında, ilgili resmi adli gazetede Ermenilerin toptan imhasının 'taammüden' işlendiği ve tehcirlerin buna yönelik bir araçtan başka bir şey olmadığı belirtilmişti.

Bu mahkemede alınan yeminli ifadesinde, III'ncü Ordu Kumandanı Vehip Paşa, bu taammüt gerçeğinin altını çizerken 'kasten' sözcüğünü kullanıyordu. Dahası Osmanlı İmparatorluğunun savaş müttefikleri İmparatorluk Almanya'sının ve İmparatorluk Avusturya-Macaristan'ının resmi belgeleri bu taammüt olgusunu teyit etmektedir. Savaşın patlak vermesinden birkaç hafta içinde, Türkiye 'silahlı tarafsızlık' konumunu sürdürürken, Teşkilatı Mahsusa'nın yeni oluşturulan çeteleri Türkiye'nin doğu bölgelerindeki Ermeni nüfusuna karşı bir yıldırma ve terör kampanyası başlattı. Türkiye'nin savaşa katılmasını takiben Rus Kafkas Ordusunu çevirme ve yok etme planları felaketle sonuçlanırken, bu çetelere yeni ve kesin bir görev verildi: katil takımları olarak hareket edecekler ve sayısız Ermeni tehcir kabilelerine saldıracaklardı. Merkezi Erzurum'da bulunan Şarkî Teşkilatı Mahsusa'nın başı Dr. Behaeddin Şakir, bu görevin yerine getirilmesi için İTF'nin güçlü Merkezi Umumisinin onayını almak üzere Osmanlı başkentine özel bir yolculuk yaptı. Geniş kapsamlı ve pervasız bir genellemeye Ermeniler hain olarak nitelendirilip, 'dahili düşman' olarak hedefe yerleştirildiler. Ender de olsa Ermenilerin, diğer Müslüman gruplar, özellikle Kürtler ve de Türkler arasında yaygın firar, casusluk ve sabotaj eylemleri ve aynı dönemlerdeki Van isyanı istenen fırsatı yarattı. Bütün bunlar rastgele ve fark gözetmeksizin girişilen misillemeler için bahane olarak kullanıldı.

Planlanan imha eylemlerinin gerçekleşmesine yönelik mekanizmaları oluşturmak için İTF önderliği ilkin Meclisi tatil edip, tüm devlet otoritesini yasama organından yürütme organına devretti. Kısa süre içinde Yürütme ülkeyi, Osmanlı Teşkilatıesasiye Kanununun 36. Maddesi ve İTF tüzüğü'nün 12. Maddesince öngörülen Muvakkat Kanunlarla yönetmeye girişti. Bu bağlamda, 13/26 Mayıs 1915'de Dahiliye Nazırı Talat, imparatorluğun Ermeni nüfusunu tümüyle köklerinden kopartmayı ve nihayetinde imha etmeyi amaçlayan Muvakkat Tehcir Kanununu Osmanlı Kamarasından geçirdi. Umumi Seferberlik kararnamesiyle aylar öncesinden askere alınmış sağlıklı Ermeni erkeklerinin kademeli biçimde tasfiyesi zaten uygulamadaydı.

Soykırım amaçlı eylem alanının organizasyonu bir takım faillere ve gruplara bırakıldı.

Bunların en önde geleni askerdi. Bir yanda, tehcir kabilelerinin lojistiğinin düzenlenmesi, diğer yanda bu kabilelerin Teşkilatı Mahsusa çetelerinin tuzaklarıyla katledilmesi işlerinin koordinasyonu Osmanlı Erkanıharbiyeumumiyesi II. Daire şefi Erkanı Harp Miralay Seyfi'ye verildi. Bu çeteler genelde, imparatorluğun katliam faaliyeti için özellikle seçilmiş ve hapishanelerden tahliye edilmiş 'kanlı katil' suçlulardan oluşuyor ve genç muvazzaf ve ihtiyat zabitlerince komuta ediliyordu. Aynı zamanda üç ordu kumandanı anahtar rol oynuyordu. IIIncü Ordu Kumandanı Mahmut Kamil Paşa'nın askeri ve sivil yetkileri Osmanlı Ermeni halkının Sivas, Trabzon, Harput, Diyarbakır, Erzurum, Bitlis ve Van vilayetlerini içeren en büyük yerleşim alanını kapsıyordu. İTF Merkezi Umumisiyle yapılan bir düzenlemeyle, bu göreve atanan ve bu denli çok sayıda Ermeni'nin zor yoluyla tehcirini düzenleme konusunda Erkanıharbiyeumumiyesinden 'talep olunan' izni alan bu paşaydı. Şark Ordu Grupları Kumandanı Halil Kut Paşa ve IVnci Ordu Kumandanı Ali İhsan Sabis Paşa, kendi ordularına mensup tüm Ermeni askerleri kararlı biçimde tasfiye ettiler ve komutaları altındaki bölgelerin sivil Ermeni halklarının toptan katlini emrettiler.

Soykırım nasıl yapıldı?

İmparatorluk çapındaki tehcirlerin ayrıntıları, çoğunlukla fırka önderliği tarafından titizlikle seçilmiş eski subaylar olmak üzere, güçlü fırka görevlilerince yerinde değerlendiriliyordu. 'Katibi mesul', 'muraahas' ve 'müfettiş' olarak adlandırılan bu özel görevliler, vilayet valilerinin kararlarını veto etmek de dahil olmak üzere sonsuz yetkiye sahiptiler. Bu mutlak güçlü 'komiserler' yerel İTF hücrelerinin üyelerinden yardım alıyorlardı.

Planlama, karar verme, organizasyon ve denetim düzeylerinin en altında, ölüm ve imha eylemlerinin ifası yatıyordu, ki bu da, Ermeni soykırımının can alıcı noktasıydı. Buradaki esas cellatlar Teşkilatı Mahsusaya üye on binlerce suçluydu. Bu suçlular Osmanlı Ordusunun, kabile muhafızları olarak hizmet eden bir takım Kürt süvarilerini ve jandarma ve milis mangalarını da kapsayan başıbozuk askerlerinden yardım alıyorlardı. Büyük kabilelerle

ilgilenmek üzere çevre vilayetlerden büyük çeteler de seferber ediliyordu; bunlar ganimetlerin çekiciliğine kapılarak katliamlara gönüllü katılıyordu.

Ermeni soykırımının en önemli özelliklerinden biri, kullanılan yöntemler ve araçlardır. Örneğin barut ve mermiden tasarruf amacıyla, failler, Amerikan Sefiri Henry Morgenthau'nun da belirttiği gibi, çoğunlukla bıçak, kılıç, kasatura, pala, balta, testere ve sopa kullanıyorlardı. Ardından, infaz edilmeden önce organlarla dörtlü veya beşli kolda birbirlerine bağlanan binlerce silahsız Ermeni Amele Alayı askerine uygulanan kitlesel kurşuna dizme başlıyordu.

Ermeni soykırımının tüyler ürpertici niteliği sonraki iki yöntemle gözler önüne serilmektedir. Bunlardan biri, Türkiye'nin doğu vilayetlerini boydan boya geçen Fırat Irmağını, çeşitli gölleri ve Samsun-Trabzon kıyı boyunca Karadeniz'i on binlerce kadın, çocuk ve yaşlının mezarı haline getiren kitlesel boğma eylemleriydi. Diğerleri ise, samanlıklarda, ahırlarda ve Harput vilayeti, Mezopotamya çölleri, Muş Ovası gibi alanlardaki büyük mağaralarda büyük kalabalıkların sistematik biçimde diri diri yakılmasıydı; buralarda 60,000'den fazla Ermeni yakıldı. Ender rastlanan itiraflardan birinde, bir inceleme gezisi sırasında, bölgedeki Ermeni holokost noktalarından biri olan Muş kentinin kuzeyindeki Çurig köyünde kadın ve çocukların kömürleşmiş cesetlerini gören Ordu Kumandanı Vehip Paşa, 'İslam tarihinde benzeri olmayan mezalim'i lanetliyordu. (Dadrian, International Journal of Middle East Studies, cilt 34, 2002, no.111, s.84-5.)

İtilaf devletlerinin tutumu

İtilaf Devletleri Fransa, Britanya ve Rusya, uygulanmakta olan soykırımın korkunç sonuçları konusunda 24 Mayıs 1915'de Türkiye'yi uyarırken ilk kez olarak 'insanlığa karşı cürümler' hukuki deyimini kullanıyorlardı; bu deyim daha sonra Nuremberg Sözleşmesinin 6ncı Maddesinde ve ardından Birleşmiş Milletler Soykırımı Önleme ve Cezalandırma

Sözleşmesinin Önsözünde de yer almıştır.

Hiçbir kesin istatistiksel rakam olmasa bile, Almanya, Britanya, Avusturya ve Amerika kökenli tahminlerin bir ortalaması yaklaşık 1.2 milyonun soykırımda öldüğüne işaret ederken, bir başka tahmine göre de sağ kalmayı başaran yarım milyon Ermeni dünyanın her köşesine iltica etmişti. Muzaffer Mütteliklerin dile getirdiği 'meşum neticeler' ne yazık ki somutlaşmazken, Ermeni soykırımı suçu, yalnızca cezai muafiyet temelinde ödüllendirilmekle kalmayıp, aynı zamanda geçmiş ve şimdiki Türk hükümetlerince ısrarla inkar edilmektedir.

Bibliyografi

Abdülhamid Han ve Muhtıraları (1989). Belgeler. Der. M. Hocaoğlu. İstanbul: Türkiyat.

Akçam, Taner (2004). From Empire to Republic. Turkish Nationalism and the Armenian Genocide. Londra ve New York: Zed Books.

BatYe'or (2002). Islam and Dhimmitude. Where Civilizations Collide (Fr. çev. M. Kochan ve D. Littman). Madison. Teaneck: Farleigh Dickinson University Press.

Bryce, James (1896). Transcaucasia and Ararat. 4ncü bas., Londra: Macmillan.

Vicount Bryce (1916). The Treatment of the Armenians in the Ottoman Empire, 1915-16. (Documents Presented to Viscount Grey of Fallodon, Secretary of State for Foreign Affairs. V. Bryce and A. Toynbee) Londra: His Majesty's Stationary Office.

Dadrian, Vahakn (2003). Warrant for Genocide. Key Elements of Turko-Armenian Conflict. 3ncü bas., New Brunswick, N.J. ve Londra, B.K.: Transaction Publishers.

Dadrian, Vahagn (2003). The History of the Armenian Genocide. Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus. 6ncı yenilenmiş bas., New York, Oxford: Berghahn Boks.

Davis, Leslie A. (1989). The Slaughterhouse Province. (An American Diplomat's Report on the Armenian Genocide, 1915-1917). Bas. ve önsöz Susan K. Blair, New Rochelle, N.Y.: A. Caratzas Publishers.

Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914. (1927). (Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes). J. Lepsius, A.M. Mendelssohn Bartholdy, F. Thimme, bas. Cilt 9. Der Nahe und der ferne Osten. Berlin: Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte.

Documents Diplomatiques Français. Fransa Dışişleri Arşivi (1871-1900)(1947. Cilt 11, bel. no.50, s.71-74.

Haris, Rendel J ve Haris, Helen B. (1897). Letters from the Scenes of the Recent Massacres in Armenia. Londra: J. Nisbet and Co.

Hartunian, Abraham H. (1986). Neither to Laugh Nor to Weep. A Memoir of the Armenian Genocide. Çev. V. Hartunian. 2nci bas. Cambridge: Armenian Heritage Press.

History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Loss of War (1948). BM Savaş Suçları Komisyonu derlemesi. BM Savaş Suçları Komisyonu Başkanı Lord Wright'ın Önsözü ile. Londra: His Majesty's Stationary Office.

Hovannisian, Richard, bas. (1992). The Armenian Genocide. History, Politics, Ethics. New York: St. Martin's Press.

Hovannisian, Richard, bas. (1999). Remembrance and Denial. The Case of the Armenian

Genocide. Detroit: Wayne State University Press.

Hovannisian, Richard, bas. (2003). Looking Backward, Moving Forward. New Brunswick, NJ ve Londra, BK: Transaction Publishers.

Kloian, Richard D. (1985). The Armenian Genocide. News Accounts from the American Press, 1915-1922. 3ncü bas., Berkeley, CA: Anto Publishers.

Langer, William L. (1968). The Diplomacy of Imperialism, 1890-1902. Cilt 1, 2nci bas. New York, NY ve Londra, BK: Alfred A. Knopf.

Lepsius, J. (1897). Armenia and Europe. An Indictment. J. Rendel Haris çev., bas., Londra: Hodder and Stoughton.

Lepsius, J. (1919). Deutschland und Armenien, 1914-1918. (Sammlung Diplomatischer Aktenstücke). Postdam, Berlin: Tempelverlog.

Lynch, H.F.B. (1965, orijinali 1901). Armenia: Travels and Studies, 2 cilt. Beyrut: Khayats.

Marriot, Sir John A.R. (1940). The Eastern Question. An Historical Study in European Diplomacy. 4ncü bas. Oxford: Clarendon Press.

Nassibian, Akaby (1984). Britain and the Armenian Question, 1915-1923. Londra, Sydney: Croom Helm; New York: St. Martin's Press.

Ohandjanian, Artem (1989). Armenien. Der Verschwiegene Völkermord. Köln. Graz (Avusturya): Böhlau Press.

Ormanian, Malachia (Armenian Patriarch of Constantinople)(1955). The Church of Armenia.

(Her History, Doctrine, Rule, Discipline, Liturgy, Literature and Existing Condition). Fr. çev. G.M. Gregory. Londra: A.R. Mowbray and Co.

Pears, Sir Edwin (1916). Forty Years in Constantinople. New York: D. Appleton and Co.

Somokian, Manoog J. (1995). Empires in Conflict. Armenia and the Great Powers, 1895-1920. Londra, New York: I.B. Tauris Publishers.

Walker, Christopher J., (1990). Armenia. The Survival of a Nation. 2nci bas. New York: St. Martin's Press.

Winter, Jay (2003). America and the Armenian Genocide of 1915. Cambridge: Cambridge University Press.

SOYKIRIM ANSİKLOPEDİSİ

ABD'de 1999 tarihinde ABC-Clio Yayınları tarafından yayınlandı. Ansiklopedinin editörü olan Israel W. Charney, Kudüs'teki Holokaust ve Soykırım Enstitüsünün Müdürü. İki ciltlik Ansiklopedinin 720 sayfalık metnini oluşturan maddeler, çeşitli milliyetlerden 100 uzman tarafından kaleme alındı. Ansiklopedide kavram, kurum ve kişiler yanında, Yahudi Holokaustu, Ermeni Soykırımı, Kamboçya, Raunda, Yugoslavya örnekleri kapsamlı bir biçimde inceleniyor. Kendi alanında en önemli başvuru kaynağı sayılan Soykırım Ansiklopedisinin yazarları arasında şu isimler de var: Peter Balakian, Yehuda Bauer, M. Cherif Bassiouni, Michael Berenbaum, Ward Churchill, Vahakn Dadrian, Helen Fein, Ted Robert Gurr, Ian Hancock, Barbara Harff, Irving Louis Horowitz, Kurt Jonassohn, Ben Kiernan, David Krieger, René Lemarchand, Deborah Lipstadt, Franklin Littell, Robert Jay Lifton, Jack Porter, R.J. Rummel, Roger Smith, Colin Tatz, Elie Wiesel, and Simon Wiesenthal.

ÇEVİREN: Attila Tuygan